

Türkiye’de Kadın Kurtuluş Hareketi

Serpil ÇAKIR

Doç.Dr. İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

Feminizm, kadınların kendilerini baskı altına alan düzeni algılama, politik olarak tanımlama ve ona karşı mücadele yöntemleri geliştirme olarak tanımlanabilir. Feminizm, ideolojik olarak özgül, politik olarak özerk bir harekettir. Liberal, sosyalist, radikal v.b türünden farklı feminizmler olsa da, kadınların erkeklere göre dezavantajlı, eşitsiz ve ikincil bir konumda olduğu, ezildiği, sömürüldüğü noktasından hareket eder. Daha önceki ideolojilerden ve toplumsal hareketlerden farklı olarak, temel bir kategori olarak “*toplumsal cinsiyet hiyerarşisini*” ortaya çıkarır. Bu hiyerarşinin, “*sınıf çelişkisi*” gibi toplumlara biçimlendiren temel bir egemenlik/iktidar ilişkisi yarattığını, erkeklerin egemen, kadınların bağımlı olduğu sosyal ve siyasi bir düzende yaşandığını ortaya koyar.

1 Mayıs, sınıf ezilmesine dikkat çekme ve bunun mücadelesinin gerekliliğine işaret etme günüdür.

Türkiye dahil, dünyanın her tarafında kutlanan 8 Mart ise, -derecesi ve düzeyi sınıfsal konumlarına göre değişiklik gösterse de- tüm kadınların ortak bir ezilme ve sömürü ilişkisi içinde yaşadıkları gerçeğine işaret eder. Bir kez daha belirtmekte fayda var. 8 Mart, bugünlerde Türkiye’de çoğunlukla yapıldığı gibi, kadınların şımartıldığı bir gün değildir. 8 Mart, kadın ezilmesine ve ikincilliğine karşı kadın mücadelesinin geçmişini ve gerekliliğini hatırlatmak ve bu mücadelenin halen de sürdüğünü göstermek için kutlanır. Türkiye’de kadınları bölmek isteyen bazı kesimlerin ısrar etmekte direndikleri gibi, emekçi kadınlar günü olarak ortaya çıkmamıştır. Emekçi kelimesinin eklenmesi Türkiye Komünist Partisi’nden kadınların 1921 yılında yaptıkları ilk kutlamadan miras kalmıştır. (Birleşmiş Milletler tarafından Dünya Kadınlar Günü olarak ilanı ise, 1975’te gerçekleşecekti.) Bu gün, Almanya’da dönemin sosyalist kadın önderlerinden Clara

Zetkin tarafından önerilmiş; 1910'da, II. Kadın Enternasyonalinin Kopenhag'taki toplantısında, 1857'de New York'lu kadın işçilerin greve gittikleri (çıkan yangın sırasında grevci kadınlardan bir çoğu hayatını kaybetmişti.) gün olan 8 Mart, *uluslararası kadın günü* olarak kabul edilmiştir.

Genel anlamda kullanılan kadın hareketi ile kadın kurtuluş hareketi arasında fark vardır. Kadın hareketi kavramı, Avrupa'da 'kadınların kurtuluş hareketi'nin yani feminist hareketin kısaltılmış biçimidir. Bu kavram Türkiye'de net değildir; feminist hareketlerle daha genel anlamda kadın hareketleri sıklıkla karıştırılmakta, feminizmin özgüllüğü açığa çıkmamaktadır. Burada kadınların hayatını kolaylaştırmak amacıyla kurulmuş kadın dernekleri ya da faaliyetleri kastedilmiyor. Kadınların yaşadıkları sorunların aynı kapitalist sistemde olduğu gibi, içinde ezen ve ezilenin olduğu bir sistemden, ataerkil sistemden kaynaklandığı noktasına dikkat çekilmek isteniyor. Bu nedenle, metinde, kadın kurtuluş hareketi ya da feminist hareket türünden ifadeler birlikte kullanılacaktır.

Feminizm, kadın kurtuluş hareketi olarak, çağa, koşullara ve ülkelere göre farklılaşabilir. Bu hareketin Türkiye'deki geçmişi, 19. yüzyıl sonuna, Osmanlı dönemine dek götürülebilir. Toplumda yaşanan değişim ve gelişim süreçlerine koşut olarak, kadınlar da hak ve özgürlük taleplerini gündeme getirdiler, erkeklere nazaran buldukları konumu sorgulayarak bir kadınlık bilinci geliştirdiler. (Konuyla ilgili olarak bkz: Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, 1996) 1869'da *Terakki-i Muhaderat*'la başlayan kadın dergi ve gazetelerinin sayısı Cumhuriyet'e kadar 40'a ulaştı: *Hanımlara Mahsus Gazete*, *Şüküfezar*, *Demet*, *Mehasin*, *Kadın*, *Kadınlar Dünyası* gibi kadın dergileri çıkarıldı. Bu dergiler kadınlara kendilerini birey olarak ifade etme, sorunlarını dillendirme ortamını sağladı. Her kesimden kadınların yazma ürkekliliğini, çekimserliğini gidermede, taleplerini iletmede ve sesini duyurmada önemli işlev gördü. Aynı tarihsel süreç içerisinde 30'a yakın kadın ve yardımlaşma derneği kuruldu. Dernekler bireysel talepleri örgütlü birliklere dönüştürmede, sorunların çözümünde, ortaya konulan önerileri uygulamaya geçirmede yardımcı oldu. İlk kurulan dernekler savaşların açtığı yaraları sarmaya yönelik yardım dernekleriydi. Dernekler arasında kız çocuklarının eğitiminin temel amaç olarak alındığı, kadınların iş

yaşamına girebilmeleri için mesleki eğitimin verildiği dernekler de vardı. Osmanlı Türk Kadınları Esirgeme Derneği, Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti Hayriyesi, Biçki Yurdu gibi dernekler benzer amaçlarla, atölyeler, terzi evleri açarak, kadınların istihdam olanaklarının geliştirilmesi için onlara beceri kazandırmaya çalıştı. Asri Kadın Cemiyeti, Cemiyet-i Nisvan Heyet-i Edebiyesi, Teali-i Nisvan Cemiyeti Kırmızı-Beyaz Kulübü gibi örgütler kadınları çeşitli açılardan bilgilendirme, bilinçlendirme amacına yönelikti. Ulviye Mevlan tarafından kurulan Osmanlı Müdafaa-ı Hukuk-u Nisvan Cemiyeti (Osmanlı kadınının Hakkını Savunma Derneği) ise *Kadınlar Dünyası* (1913-1921) adlı yayın organı ile Osmanlı feminist hareketine bir örnek oluşturdu. Bu dönemde kadınlar konferanslar da düzenlediler. Yayınlar ve konferanslar yoluyla taleplerini belirginleştirdiler, kendilerine olan güveni artırdılar. Örneğin 1911 yılında İstanbul'da bir konakta Beyaz Konferanslar adıyla düzenlenen bir dizi konferansta 300'ü aşan

katılımcı vardı. Fatma Nesibe hanım, ilk konferansında, Doğu'nun ilk kadınlık celsesini açtığını şöyle söylüyordu: "Bugün, tarihi bir gündü. Memleketin muhtelif cihetlerinden, kadınlığın altı bin yıllık zulmetine, hiç olsa da, bir mum ziyası vermek azmiyle buraya kadar koşup gelen ilk tarihi şikayeti izhar olunacak, şarkın ilk celse-i nisvanı in'ikad edecekti.(Doğunun ilk kadınlık celsesi açılacaktı)".

Erkeklerle kendi durumlarını kıyaslayan, bu duruma isyan eden, kadınlar, *Şüküfezar, Kadınlar Dünyası* gibi sahibi, yazı kadrosu, hatta mürettepleri bile kadınlardan oluşan dergiler çıkardılar. Bu dergilerdeki yazılara baktığımızda kadınların çözümü kendilerinde aradıklarına şahit oluruz: "Evet Osmanlı erkeklerinden bazıları bizi, biz kadınları müdafaa ediyorlar; görüyoruz; teşekkürler ederiz. Biz Osmanlı kadınları kendimize mahsus inceliğimiz, kendimize mahsus adet ve adabımız vardır, bunu erkek muharrirler bir kadının anlayacağı ruhla anlamazlar. Lütfen bizi kendi halimize bıraksınlar, hayallerine oyuncak buyurmasınlar. Biz kadınlar hukukumuzu bizzat kendi çalışmamızla müdafaa edebiliriz." Türkiye'de kadınlara seçme ve seçilme hakkı, Cumhuriyet kurulduktan on bir yıl sonra, 5 Aralık 1934'te tanındı. Ancak 1923 yılında Nezihe Muhittin tarafından kurulan bir siyasal parti, Kadınlar Halk Fırkası'nı (her ne kadar daha sonra izin verilirse de) ve yine siyasal haklar için çalışan Türk Kadınlar Birliği'ni (1934-1928) kurduklarını da hatırlatmakta fayda var.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren kadınlar, toplumda kendilerine yeni kamusal roller üstlenmeleri cesaretini veren başta eğitim olmak üzere çeşitli reformlardan yararlandılar. Kemalist modernleşme projesi çerçevesinde derneklere yer aldılar, Halk Evlerinde çalıştılar. 1950'li yıllar Türkiye'de yardım dernekleri yanında mesleki derneklerin de kurulduğu yıllardı. Kadınların sosyal ve kültürel hayatını araştırma geliştirme dernekleri de kuruldu. Siyasal partilerin kadın kolları da örgütlendi bu arada. 1970'ler Türkiye'sinde ise, kadınlar sosyalizmin kadın sorununa yaklaşımı temelinde değerlendirildiler. Bağımsız kadın hareketinin ortaya çıkması için ise 80'leri beklemek gerekecekti.

Feminist hareket, 1980 darbesine karşı ilk muhalefet hareketi olarak gündeme geldi. Kadınların kadın olmaktan kaynaklanan sorunları vardı, bu özgül sorunlar işçi sınıfının sorunları içinde eritilmemeliydi. 1980 sonrası kadın

hareketi, erkek baskısına ve ataerkil yapıya karşı tüm bu söylemlerin sorgulanmasını, hareketin bu söylemlerden bağımsızlaşdığı oranda başarılı olunabileceğine vurgu yaptı. Ataerkil sistem, feodal, kapitalist, sosyalist gibi sistemlerle ya da din, milliyetçilik ya da sosyalizm gibi ideolojilerle eklenerek farklı biçimler alabilirdi. Kadının ikincil ve bağımlı kılındığı özel alandan kamuya sömürü, egemenlik düzeni sorgulanmalı, cinsiyetçilik açığa çıkarılmıyordu. Kadın bilincini yükseltmek, cinsiyetçiliğin kavramlarını oluşturmak, bunu toplumda deşifre etmek ve çözüm yolları oluşturmak için önceden farklı yöntem ve kurumlar ortaya çıktı. Kadın dernekleri, vakıflar, insiyatifler olarak konu ve örgütlenme biçimleri bakımından çeşitlendi. 80'lerin başından itibaren bilinç yükseltme grupları oluşturuldu. Deneyim paylaşımına gidildi. Ezme ezilme ilişkileri sorgulandı. 35 kadın tarafından kurulan Kadın Çevresi Anonim Şirketi, feminist literatürün önemli örneklerinin Türkçe'ye çevrilerek basılması işlevini üstlendi. Özel olan siyasaldır vurgusuyla, özel alan, aile ve özellikle aile içi şiddet açığa çıkarıldı. 1987 yılında Çankırı'da bir hakim, kocasından sürekli şiddet gören hamile bir kadının boşanma davasını reddetmesi kadınlar için bardağı taşıran son damla oldu. Çünkü hakim davayı reddetmekle kalmamış, gerekçesini de şu atasözüne dayandırmıştı: "Kadının karnından sopayı, sırtından sıpayı eksik etmemeli". Bu karar, kadına yönelik şiddeti meşru gören zihniyetin, sadece kültürde değil, herkes için adaleti sağlamakla görevli mahkemelerde de yer bulduğunu gösteren vahim bir örnekti. Çankırı'da sekiz avukatın başlattığı protesto, başka illere de sıçradı, kadınlar sokağa döküldü, imza kampanyaları ve yürüyüşler düzenlediler. Örneğin, 17 Mayıs 1987'de İstanbul Yoğurtçu Parkı'nda düzenlenen protesto eylemi, 1980 darbesi sonrası ilk gösteri olarak tarihe geçti. "Dayağa Karşı Kampanya"yı başlatan kadınlar, şiddete maruz kalmış kadınlar için Mor Çatı ve Ankara Kadın Dayanışma Vakfı adıyla sığınaklar açtılar. "Bedenimiz bizimdir" ve "Mor iğne kampanyası", kadınların sokakta, işte, evde cinsel tacize ve şiddete karşı çıkışlarını da gösteriyordu. Örneğin mor iğne kampanyası çerçevesinde vapur, tren gibi kamusal alanlarda, anneannelerin tacize karşı yakalarında taşıdıkları iğne, sembolik anlamda dağıtıldı.

90'ların başından itibaren, "Bekaret Kontrolüne Hayır", "Bedenimiz Bizimdir" kampanyası ve 438 inci maddenin değiştirilmesi kampanyaları yapıldı:

Üç çocuklu bir anne tecavüze uğramıştı. Mahkeme Türk Ceza Kanunundaki 438 inci maddeye dayanarak tecavüzcü erkeğin cezasını, tecavüz ettiği kadın fahişe olduğu için, üçte iki oranında indirmişti. Antalya Sulh Ceza Mahkemesinin karara itirazı, Anayasa Mahkemesi'nden döndü: İffetli kadınların mağduriyeti daha fazlaydı. Kadınlar yasaların iffetli iffetsiz olarak yorumlanmasına tepkiyi “Haklı tecavüz yoktur, bedenimiz bizimdir” adlı yürüyüşte verdiler. Sonunda madde, yasa ile yürürlükten kaldırıldı. Cinsiyetçiliğin kanunlardan ayıklanması yönündeki çabalar 2000'li yıllarda meyvesini verdi. Barolar içinde kurulan “Kadın Hukuku Komisyonları” ve imza kampanyalarının bu sürece katkıları büyük oldu.

Kadın dernekleri, vakıflar, insiyatifler olarak eğitimden, çalışmaya, siyasete varıncaya dek konu ve örgütlenme biçimleri bakımından çeşitlendi. Ka-der, kadınları siyasete hazırlamayı amaçlayan bir dernek olarak kuruldu. Kadın Eserleri Kütüphanesi, Üniversitelerde Kadın Araştırma Merkezleri kadın çalışmalarının gelişimiyle doğru orantılı olarak ortaya çıktı. Kadın dergilerindeki değişim, 1987'de çıkarılan, radikal feminizmin örneği olan *Feminist* dergisiyle gerçekleşti. Kaktüs dergisi ise, sosyalist feministlerin tartışmalarının aktarıldığı önemli bir alan yarattı. 2000 yılında çıkan *Pazartesi* dergisi ise, sadece radikal feminizmin değil, milliyetçiliğe eleştirinin üst düzeyde somutlaştığı bir dergi olarak ortaya çıktı. Roza, Jiyan, Kürt kadınların, Kadın ve Aile, Hanımeli dindar kadınların, Kaos GL ise, lezbiyen kadınların talepleri doğrultusunda çıkarıldı. E-posta ağları, Uçan Süpürge, Kadın Kurultayı türünden gruplarla, sorunlara çözümde müzakere alanı olarak kuruldu.

Ayrıca, vakıflar, sendikalar, odalar, meslek odaları türünden çeşitli karma örgütler ve yerel yönetimler kadınlara yönelik çeşitli faaliyetler ve düzenlemeler gerçekleştirdi; hükümet düzeyinde Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü kuruldu.

Dışarıdaki oluşum ve değişimler de kadın hareketine önemli katkılar sağladı. Örneğin, tüm kadınların anayasası olarak görebileceğimiz “Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” (CEDAW), Birleşmiş Milletler tarafından 1979'da kabul edildi; toplumsal cinsiyet eşitliği uluslararası hukukun gündemine sokuldu. Bu bakışın bütün yasalarda, politik alanlarda hakim kılınması, bunun bir hükümet politikası olarak benimsenmesi sorumluğu, Birleşmiş Milletler üyesi devletlere verildi. Sözleşmenin Türkiye tarafından imzalanmasından sonra, “Aileyi Koruma Kanunu” ve nüfusu 50 bini geçen yerleşimlerde yerel yönetimlerin kadın sığınağı açma zorunluluğunun kabulü, türünden gerçekleştirilmiş iki örnek bile, bu yaptırımın gücü hakkında bize ip ucu verebilir.

Sonuç olarak Türkiye'de günümüzdeki kadın hareketi, önceki yıllardan farklı olarak söylem düzeyinde giderek farklılaşmış, kendi kurumlarını ortaya çıkarmıştır. Türkiye'de kadınların, eril yurttaşlık anlayışını sorgulama konusunda çekingenlikleri 1980 sonrası milliyetçilikten kurtulan bağımsız feminist kadın hareketinin ortaya çıkışıyla ortadan kalkmıştır. Ancak, Batılılaşma, İslam, ulusçuluk ve sosyalizm arasında tarihten gelen gerilimlerin Türkiye'de, günümüz kadın kurtuluş hareketinin ve siyasetin sorunları olarak hala varlığını sürdürdüğü söylenebilir.

